

Ефективна економіка № 10, 2012

УДК 338.3 (<http://www.economy.in.ua/d/ydk.htm>)

В. В. Зубенко,
здобувач Чернігівського Державного інституту економіки і управління,
заступник Генерального директора Інституту
бюджету та соціально-економічних досліджень (м. Київ)

СУЧАСНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

***Анотація.** До уваги пропонується розгляд економічної концепції сталого розвитку у взаємозв'язку з іншими його складовими – соціальною та ресурсною. Обґрунтовується необхідність перерозподілу та змін функцій національної ринкової економіки та її нового правового забезпечення. На думку автора, це дасть можливість моделювати інститут соціальної держави в умовах ринку з врахуванням економічних та соціоресурсних закономірностей, що найбільш відповідають меті досліджуваної концепції.*

***Abstract.** The economic concept of sustainable development. It exists to social and resource components. The necessity of redistribution and modification functions of the national market economy with a new legal mechanism. This will simulate the institution of the state with regard to economic and sotsioresursnyh laws. This is consistent with the objective of economic concepts.*

***Ключові слова:** сталий розвиток, економіка, середовище, ресурси, соціальний розвиток, функції, держава, система, концепція.*

***Keywords:** sustainable development, economics, environment, resources, social development, function, state system concept.*

Вступ. Нагальним завданням, що стоїть нині перед цивілізацією, є проблема економічної безпеки на планеті. Одним з шляхів її розв'язання може бути Концепція сталого розвитку суспільства, ідея якої була започаткована в діяльності ООН [1] і дала розвиток великій кількості досліджень у галузі структури, функцій, динаміки та інтеграції даної теорії в світовий соціальний та економічний простір. Але в цих дослідженнях звернута недостатня увага на питання ролі держави в реалізації концепції сталого економічного розвитку.

Перехід світового співтовариства до стану "сталого розвитку" потребує серйозних змін у протіканні багатьох планетарних процесів. Досягти їх можна тільки погодженими діями. Тому чільне місце при створенні економічної концепції займають дослідження, пов'язані з визначенням цілей, відповідних рішень і завдань.

Проблема, що розглядається в статті, базується на ідеях праць М. Моїсєєва, В. Данилова-Данільяна, А. Урсула, Є. Гірусова, Г. Платонова, К. Лосєва, В. Крисаченка, М. Хилька, Ю. Шемшученка, Д. Медоуза, А. Печчеї, А. Гора.

Разом з тим існують різновиди думок базисних положень концепції, особливо в галузі взаємозв'язку функцій економіки, права та ресурсокористування. Це потребує постійного переосмислення економічних реалій, глобальних процесів, їх аналізу в нових умовах визнаної науковцями прогновної невизначеності.

Постановка задачі. Мета дослідження полягає у розгляді трьох основних складових стабільного розвитку, а саме: економічної, соціальної, ресурсної у їх діалектичному взаємозв'язку. Також зроблена спроба довести, що перехід до сталого розвитку неможливий без змін економічних функцій держави, без зміни і удосконалення законодавства.

Для реалізації сформульованої мети поставлені та розв'язані такі завдання:

- показати, що тільки в узгодженому розвитку економіки, суспільства та ресурсу можливий перехід до сталого розвитку;
- проаналізувати функції сучасної держави з погляду ідеї сталого розвитку;
- дослідити сучасну сутність економічної функції держави.

Теоретичною і методологічною основою дослідження виступають наукові концепції, принципи, підходи, нормативно-правові положення в галузі економіки. В статті використані процесний, системний, інституційний та кількісний підходи, а також загальні методи наукового пізнання.

Результати дослідження. Термін "сталий розвиток" був уведений у науковий обіг Міжнародною комісією з оточуючого середовища і розвитку (Комісія Брунтланд) у 1987 році. Під сталим розуміється такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

У нашому розумінні, сталий економічний розвиток включає в себе два ключових взаємопов'язаних поняття:

1. Поняття економічних потреб, в тому числі пріоритетних (необхідних для існування найбідніших верств населення);
2. Поняття обмежень (обумовлених станом технології і організацією суспільства), які накладаються на здатність оточуючого середовища задовольняти нинішні та майбутні економічні потреби людства.

Головним завданням сталого розвитку багато авторів [1] вважають задоволення людських потреб і прагнень в природному сенсі. Важливо зазначити, що сталий розвиток потребує задоволення найбільш важливіших для життя потреб усіх людей і надання їм можливості задовольняти свої прагнення до кращого життя в рівній мірі.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах:

1. Людство дійсно може надати розвитку сталого і довготривалого характеру, для того щоб він відповідав потребам людей, що живуть зараз, не втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби.
2. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення.
3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на більш благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення економічних та інших криз – протиріччя між зривом та надбаченням, яка стала у світі звичайним явищем.
4. Необхідно погодити стан життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з ресурсними можливостями економіки, зокрема відносно використання енергії.
5. Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

В літературі підкреслюється динамічний характер сталого розвитку, що цілком закономірно. Відзначається, що він являє собою не незмінюваний стан гармонії, а скоріше процес змінний, в якому масштаби експлуатації ресурсів, напрямок капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку та інституційні зміни погоджуються із нинішніми і майбутніми потребами [1]. Існуючий підхід до концепції сталого розвитку вироблявся протягом декількох десятиліть: він заснований на досвіді в галузі розвитку, накопиченого за цей час.

Виникненню і розробці економічної концепції сталого розвитку багато в чому сприяла діяльність, що проводилася в рамках Римського клубу. Великий поштовх в цьому напрямку дала робота "Ліміти росту", вона привернула велику увагу до глобальних соціально-економічних проблем [2].

Сучасні ресурсні проблеми, які примусили звернути на себе увагу і викликати до життя концепцію стабільного розвитку, в значній мірі породжені відставанням економічної думки. Ні класики економічної науки, починаючи з А. Сміта, ні наступні економічні школи не надавали значення ресурсним обмеженням в економічному розвитку. І лише в 70-і роки XX століття, коли в усьому світі різко загострились такі проблеми, перед економічною наукою постало завдання осмислити тенденції соціально-економічного розвитку в аспекті оптимального (не надлишкового) використання ресурсу і розробити принципово нові концепції. Насправді, концепція стабільного розвитку стала якісно новим підходом до проблем, які раніше або не помічались, або не усвідомлювались як важливі, або вважались такими, які не належать до сфери соціальних наук. Домінуюча досі в економіці парадигма базується на деяких припущеннях про світ, котрі, будучи дуже корисними для ефективного розподілу ресурсів в короткотерміновому проміжку часу, менш точні і корисні в роботі з більш довготривалими, широкими і складними проблемами стабільного розвитку.

Р. Костанца і К. Фольке доречно виділяють три ієрархічно взаємопов'язаних проблеми, з вирішенням яких пов'язаний стабільний розвиток [11]. Вони зводяться до підтримки:

- стійкого масштабу економіки, котрий відповідав би її соціальній системі життєзабезпечення;

- справедливого розподілу (distribution) ресурсів і можливостей не тільки в межах теперішнього покоління людей, але також між теперішнім і майбутнім поколіннями, а також між людиною та іншими біологічними видами;

- ефективного розподілу (allocation) ресурсів за часом, який би адекватно врахував природний капітал.

Звичайно, концепція стабільного розвитку не могла б стати настільки поширеною, якби не існувало відповідних передумов як у основах самої традиційної економічної науки, так і в суспільстві. Головною передумовою стали грандіозні зміни, які виникли в світі в середині XX століття. Якщо раніше ареною економічного росту було лише кілька країн Європи і Північної Америки, то зараз у засноване на єдиних принципах світове господарство виявився включений практично весь світ.

Модель розвитку, яка застосовувалась розвинутими країнами в 50-60 роки, орієнтувалась на досягнення економічної ефективності. Вважалось, що тільки ефективність економічної системи може прокласти шлях до загального процвітання і покінчити з нерівністю як у межах окремої країни, так і в світовому масштабі. Однак неодноразово вказувалось на надзвичайно низьку ефективність економічної системи промислово розвинутих країн, засновану на непропорційно високих витратах природних ресурсів [3, 5].

До початку 70-х років зростаюча чисельність бідних верств населення в країнах, що розвиваються, і відсутність переваг економічного розвитку призвели до росту числа спроб безпосередньо виправити ситуацію з розподілом доходів. Стало зрозумілим: єдине, що може змінити ситуацію, - це конкретні дії, розпочаті в широких масштабах і погоджені на світовому рівні. Парадигма розвитку перемістилась у бік урівноваження росту, який в явній формі врахував соціальні цілі (скорочення чисельності бідних верств населення) і надав їм такого ж значення, як і економічній ефективності. Також головним завданням розвитку став захист природного економічного ресурсу. До початку 80-х років було накопичено велику кількість інформації, яка б свідчила про те, що деградація оточуючого середовища є серйозною перепоною для економічного розвитку.

Таким чином, концепція стабільного розвитку з'явилась в результаті об'єднання таких поглядів: економічного, соціального та ресурсно-природничого.

Обмеженість ресурсів давно вже усвідомлюється як фундаментальний економічний фактор. Висновок про фактичну безкоштовність «дарових благ природи» був зроблений у рамках концепції сталого розвитку. У наш час існує велика кількість найрізноманітніших підходів до оцінки вартості природних ресурсів.

Крім іншого, концепція сталого розвитку є соціально орієнтованою системою знань. Вона спрямована на збереження соціальної і культурної стабільності, в тому числі на зменшення числа руйнівних конфліктів. У глобальних масштабах бажано також зберегти культурний капітал і більш повно використати практику стабільного розвитку, притаманну економічно недомінуючим країнам. Для досягнення стабільного розвитку сучасному суспільству доведеться створити більш ефективну систему прийняття рішень в галузях економічної діяльності, яка буде враховувати історичний досвід. Саме розуміння першорядної важливості вирішення соціальних проблем і стало поштовхом до створення Римського клубу і, в кінцевому результаті, до виникнення самої концепції сталого розвитку.

Без справедливого розподілу ресурсів і можливостей між всіма членами людського суспільства стабільний економічний розвиток неможливий [1]. Досягнення гідного життя і благополуччя для всіх громадян світу повинно стати головною метою світового співтовариства. Для стабільного розвитку в першу чергу необхідне створення більш рівноправного суспільства на всіх без винятку рівнях ринкової організації. Певний гарантований мінімальний рівень життя повинен бути невід'ємним правом будь-якого громадянина.

Розвитком соціальної складової концепції сталого економічного розвитку стала фундаментальна ідея дотримання прав майбутніх поколінь. Природні ресурси Землі є загальною спадщиною всього людства, включаючи як сучасників, так і майбутні покоління. Для стабільного розвитку цей постійний резервний фонд повинен передаватися від покоління до покоління якомога менш вичерпаним [3].

Практичній реалізації концепції сталого розвитку в світі приділяється все більше уваги. Цим питанням була присвячена Конференція ООН з оточуючого середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1991). На ній міжнародним співтовариством був прийнятий програмний документ з реалізації концепції сталого розвитку [8]. Питанням реалізації цієї програми була присвячено декілька спеціальних сесій Генеральної Асамблеї ООН (1997, 2003, 2009 роки).

Прослідкуємо, яку ж роль відіграє держава в практичній реалізації даної концепції.

Загострення ситуації з обмеженістю економічних та природних ресурсів вимагає від кожної держави вжити заходів, аби діяльність, яка ведеться на її території, не була причиною погіршення обсягу такого ресурсу, що веде до змін економічних функцій держави.

Здавалось би, до цих пір всі держави переслідували мету виживання і подальшого невизначеного розвитку. І це здійснювалось через усі функції держави - регулювання економічного життя, захист прав людини, сприяння розвитку освіти і науково-технічному прогресові, забезпечення обороноздатності країни, співробітництво з іншими народами [3]. У своїй сукупності функції держави при їх ефективній реалізації допомагали реалізації економічних інтересів і подальшому розвитку суспільства. Проте ситуація в умовах руху до ресурсної катастрофи і поглибленню глобальних протиріч економічного розвитку суттєво змінювалась. Найдосконаліше виконувані економічні функції держави без наповнення принципами і цілями стабільного розвитку не в змозі забезпечити ні безпеки і розвитку, ні добробуту її громадян.

Цілком зрозуміло, що виживання - це риса глобальної стратегії сталого розвитку, але кожна держава зацікавлена як в самозбереженні, так і у виживанні свого народу. Тому на рівні національної стратегії кожна держава зобов'язана буде включити виживання населення і безперервний розвиток суспільства, якщо вона приєднується до процесу переходу за моделлю стабільного розвитку. А це веде до того, що функція виживання і безперервного розвитку наповнюється принципово новим змістом, котрого не було у держав, що розвивались стихійно.

Відзначимо, що всі держави донедавна поділяли споживацьку економічну ідеологію, стверджуючу турботу владних структур про задоволення все зростаючих потреб населення. Держави-домінанти сформували ринкове індустріально-споживацьке суспільство. На противагу цій ідеології реалізація нової, що орієнтується на виживання, комплексної функції держави полягає не тільки в задоволенні, але і в поступовій кардинальній переорієнтації потреб населення. До комплексу завдань з виживання і збереження ресурсу перш за все належать такі напрямки використання набутого економічного потенціалу як: підтримка здоров'я населення, забезпечення необхідного з позицій сталого розвитку відтворення людей. Сьогодні стан здоров'я населення, якість його життя і умови відтворення знаходяться в кризовому стані.

Домінуюче місце в структурі захворювань та смертності населення України посіли хронічні неінфекційні захворювання, передусім хвороби органів дихання, системи кровообігу, злоякісні новоутворення, хвороби нервової системи. За період з 1980 року відбулися значні зміни в захворюваності населення України. По всіх хворобах відзначається зростання їх рівня на 27,3 % [7]. Не меншу тривогу викликає і проблема спадкових захворювань. Поступово збільшується фон генетичних захворювань, число дітей із вродженими вадами здоров'я з покоління в покоління зростає.

Все світове співтовариство і кожна з приблизно 200 держав планети просто змушені соціальну функцію вважати основною. Соціальна функція будь-якої держави повинна носити загальний і глобальний характер. Суть її полягає в тому, щоб забезпечити соціально-економічний розвиток як даної держави, так і всього людства, оскільки друге залежить від першого. Це реалії і перспективи виживання і для конкретної країни, і для світового співтовариства. Ось чому потрібно погодитися з В. Хесле, який думає, що "ми вправі додати до ознак розумної держави ще одну, а саме: соціальна і демократична правова держава повинна стати також і державою економічною" [8]. Отже, до числа важливих державних завдань потрібно віднести і боротьбу за збереження ресурсу.

Цілком природно, що пріоритетність соціальної функції в умовах глобальної кризи повинна бути досить високою - їй потрібно займати місце зразу ж після економічної, в найбільшій мірі впливати на прийняття державних рішень. Адже трудовий ресурс є основою та засобом для посткризового нарощування виробництва, відродження платоспроможного попиту, налагодження макроекономічної рівноваги.

Економічна та соціальна функції держави обов'язково повинні знайти відображення в правових відносинах. Цим обумовлюється поява нової, раніше мало досліджуваної правової функції. Дана функція права виникла саме тому, що з'явилась необхідність в регулюванні суспільних відносин у сфері взаємодії суспільства і економіки. Йдеться перш за все про необхідність забезпечення економічної безпеки і охорони ресурсу при регулюванні суспільних відносин у галузі господарської та іншої діяльності юридичних і фізичних осіб, діяльності органів державної влади, посадових осіб тощо.

Без активного юридичного втручання в управління економікою, без чіткої орієнтації на цілі стабільного розвитку неможливо ефективно реалізовувати принципи нової цивілізаційної моделі розвитку. Економічна функція права має принципову відмінність від усіх інших функцій - політичної, культурної, виховної.

З посиленням ролі економічної функції можна вести мову, мабуть, про безпрецедентне поєднання законів розвитку суспільства і законів економічного розвитку. Причому таке поєднання, котре знайшло б своє відбиття в юридичних законах і економіко-правових нормах. А це можливо тільки в тому випадку, якщо, в принципі, можливо поєднати закони розвитку суспільства і економіки в процесі їх взаємодії. Якщо ж це неможливо, то постановка питання про їх відбиття в економіко-правових нормах і законах виявляється недоцільною.

Якщо ми обираємо за основу переходу до моделі стабільного розвитку збереження економічного ресурсу, то суспільство повинно органічно вписуватися в економічні цикли і закономірності та направляти свою економічну діяльність на заощадливу ресурсну стабілізацію оточуючого середовища. Це - варіант підкорення законів суспільного розвитку законам економіки, і він повинен бути відбитий в економіко-правових нормах. Треба мати на увазі, що цей варіант потребує дуже жорстких юридичних норм і навряд чи буде реалізований на початковому етапі переходу до стабільного розвитку. Адже здійснити різкий стрибок в економіко-правових нормах від «суто економічних» до «суто суспільних» не представляється можливим з практичної точки зору.

Разом з тим, навіть в ході попередніх процесів розвитку суспільства, що характеризувалися моделлю нестійкого розвитку, виникали деякі синергетичні напрямки, які можна було вписати в модель стабільного розвитку. Тому новий варіант економіко-правових норм буде орієнтований на цей тип синергетичних соціологічних закономірностей.

Реалізуючи економічну функцію права, важливо почати перехід від чисто соціальних правових норм до соціально-економічних, які дедалі більше враховують закономірності розвитку ринку. При цьому потрібно відзначити, що закони розвитку ринку - все, що досі було предметом наук про економіку, - стають базою правового регулювання лише у випадку їх включення в систему суспільних відносин, в систему людської діяльності. На це доречно звернути увагу, бо економіку права навряд чи потрібно трактувати суто натурально як перекладення істин (законів) економіки, скажімо, наук про фінанси чи бюджет, на юридичну мову.

Звідси випливають і обов'язки держав:

- зберігати і використовувати ресурсне середовище в інтересах економічного зиску;

- підтримувати ринок та ринкові процеси, необхідні для функціонування соціуму, оберігати ринкове розмаїття та конкуренцію й дотримуватися принципів збереження максимальної стійкості продуктивності та ефективності під час використання ресурсів і їх систем;

- встановлювати відповідні норми ринкової взаємодії, здійснювати моніторинг змін якості ринкового середовища, а також публікувати всі дані щодо цього.

Насамкінець зауважимо необхідність переосмислення розглянутих аспектів концепції сталого розвитку у контексті процесів глобалізації, зокрема стратифікації країн на країни "золотого мільярду", ті, що розвиваються, наддержави тощо.

Висновки. Таким чином, перехід до моделі сталого розвитку потребує змін економіко-ресурсних та соціальних парадигм усього людства. Економіка ресурсу стає невід'ємною від інших сфер суспільного життя - соціальних відносин, права та навіть культури. Ідеї сталого економічного розвитку стають центром відродження матеріальної та духовної стратегії соціальних дій, базою громадянської, національної та політичної згоди в суспільстві.

У подальших дослідженнях проблем формування економічної функції держави доцільно врахувати світові процеси інтеграції-диференціації в контексті концепції сталого розвитку. Найбільш актуальною проблематикою досліджень залишається комплекс питань, пов'язаних із трансформацією концептуальних та програмних засад теорії сталого розвитку на рівнях національної та регіональної економік у ефективні та системні управлінські дії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по развитию. - М.: Прогресс, 2011. - 376 с.
2. Медоуз Д. Х, Медоуз Д. Л, Рэндерс Й., Беренс В. В. Пределы роста. - М.: Изд-во МГУ, 1991. - 207 с.
3. Печчеи А. Человеческие качества. - М.: Прогресс, 1980. - 302 с.
4. Програма дій. Женева, ООН, 2003.
5. Реймерс Н. Ф. Экология. Теории, законы, правила, принципы и гипотезы. - М.: журнал "Россия молодая", 1994. - 366 с.
6. Трансформація моделі економіки (ідеологія, протиріччя, перспективи) / Ін-т економіки та прогнозів. / За ред. В.М. Гейця. – К.: Логос, 2009. – 500 с.
7. Федоренко Н. П., Реймерс Н. Ф. Экология и экономика - эволюция взаимоотношений. От "экономии" природы до "большой" экологии // Философские проблемы глобальной экологии. - М., 1983. - С. 230-277.
8. Хесле В. Философия и экология. - М.: Наука, 1993. - С. 138.
9. Council Decision of 29 September 2012 on the system of the European Communities own resources (2000/597/EC, Euratom). Official Journal of the European Communities No. L 253/42. 7.10.2012.
10. Agenda 21: Programme of Action for Sustainable Development and Rio Declaration. New York, 2009.
11. Costanza R., Folke C. Ecological Economics and Sustainable Development. Paper prepared for the International Experts Meeting for the Operationalization of the Economics of Sustainability. Manila, Philippines. 2011. July 28-30.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2012 р.